

1998-11-01

พระราชชายา : พระศรีมิ่งเมืองนครเชียงใหม่

ทิพยวรรณ วงศ์ทองศรี

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/jamjuree>

Part of the [Social and Behavioral Sciences Commons](#)

Recommended Citation

วงศ์ทองศรี, ทิพยวรรณ (1998) "พระราชชายา : พระศรีมิ่งเมืองนครเชียงใหม่," *Jamjuree Journal*: Vol. 2: Iss. 3, Article 19.

DOI: 10.58837/CHULA.JAMJUREE.2.3.16

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/jamjuree/vol2/iss3/19>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Jamjuree Journal by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

พระราชาธิบดี :

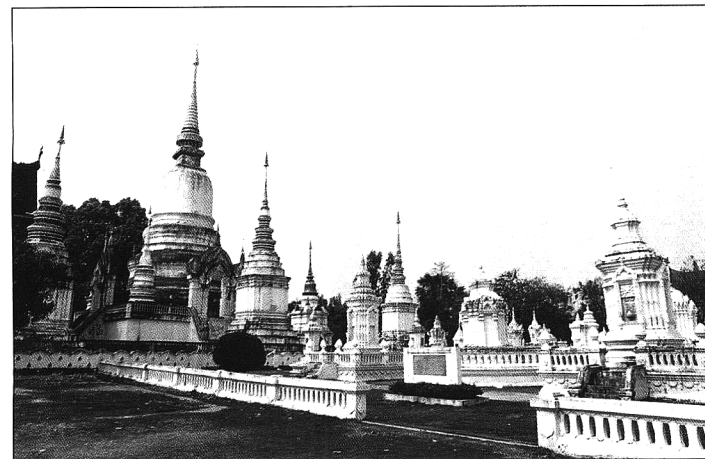
พระศรีเมืองนครเชียงใหม่

การเสด็จขึ้นไปประทับอยู่ที่นครเชียงใหม่ ครั้งแรกในรอบ ๒๒ ปี และครั้งเดียวภายหลังจากการถวายตัวเข้ารับราชการสนองพระเดชพระคุณฝ่ายใน จนกระทั่งสิ้นรัชกาล

พระราชชายาเจ้าดารารัศมีได้ทรงดำรงพระองค์ในฐานะ **“พระราชชายา”** ได้อย่างงดงามยิ่ง ทรงมีพระราชกรณียกิจซึ่งเป็นการแผ่พระบารมีแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระองค์ท่าน โดยการเสด็จฯเยี่ยมราษฎรตามท้องที่ต่างๆ ของภาคเหนือ ไปยังอำเภอ ตำบลต่างๆ ซึ่งสมัยนั้นการเดินทางไม่สะดวกสบาย อีกทั้งภูมิประเทศก็เป็นหุบเขา ที่สูง จึงต้องทรงช้าง ทรงม้าตลอดเวลา แต่ก็มิได้ทรงย่อท้อ ทรงได้ทราบปัญหาของชาวบ้าน และทรงเป็นกำลังใจแก่ชาวบ้านเป็นอย่างดีซึ่งมีผลตามมามากมายหลังสิ้นรัชกาลแล้ว พระองค์เสด็จไปประทับเป็นการถาวรที่นครเชียงใหม่ จึงทรงเป็นที่ปรึกษาอย่างดีแก่ผู้ไปปกครอง และทรงเชื่อมโยงความเข้าใจกับผู้ใต้ปกครอง ให้เข้าใจถึงความแตกต่างกันทางวัฒนธรรม ก่อให้เกิดความร่วมมือในการสร้างสรรค์ความเจริญแก่บ้านเมือง

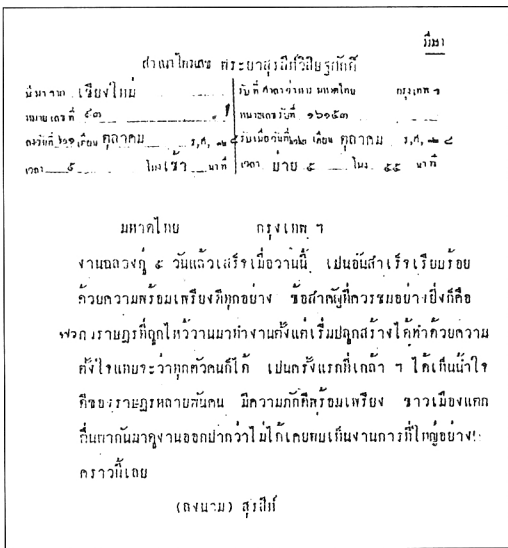
นอกจากนั้นทรงมีความกตัญญูต่เวทีต่อบุพการีของพระองค์ และตลอดจนพระประยูรญาติของพระองค์ท่าน โดยการทรงนำพระอัฐิและอัฐิของญาติผู้ใหญ่ เจ้าเจ็ดตนและเชื้อสายซึ่งมีกระจัดกระจายอยู่ที่ต่างๆ มารวบรวมไว้ในสถานที่เดียวกันโปรดให้สร้างอัฐิเจดีย์ซึ่งเรียกเป็นภาษาเหนือว่า **“กู๋”** ขึ้นที่วัดสวนดอก เดิมชื่อวัดสวนดอก(พยอม) ได้สำเร็จ

พระราชชายาทรงขอพระราชทานแผ่นศิลาจารึกจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อนำไปจารึกที่กูเพราะแผ่นศิลานี้ที่เชียงใหม่ไม่สามารถหาได้ นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเหรียญมีอักษร **“อ”** ซึ่งหมายถึง

พระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระบิดากับ **“ด”** ซึ่งหมายถึงดารารัศมี ไชวักันเป็นเหรียญกาไหล่ทองสำหรับพระราชทานเป็นของแจกในงานเฉลิมกุ ซึ่งจัดงานฉลองเป็นเวลา ๕ วัน เป็นงานที่คนเชียงใหม่ชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่ง

พระราชชายา ได้ทรงมีดำริที่จะขึ้นไปนมัสการพระธาตุดอยยอดดอยสุเทพ ซึ่งในขณะนั้นการขึ้นลำบากมากเพราะยังไม่มีทางตัดถนนขึ้น ในการเสด็จฯ ครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเอาเป็นธุระโปรดเกล้าฯ ให้ทำแผนกาไหล่ทองรูป

ดารารัศมี **“...ถ้าจะถึงหน้ารูปอย่างใดก็คือดวงเสตาร์จักรินั่นเอง เว้นไว้แต่ไม่มีสามง่ามออกไปค้น...”** (พระราชหัตถเลขา พระพุทธเจ้าหลวง ๒ กรกฎาคม ร.ศ. ๑๒๔) ประดับพระธาตุดอยสุเทพ เพื่อแสดงพระเกียรติยศแก่พระราชชายา

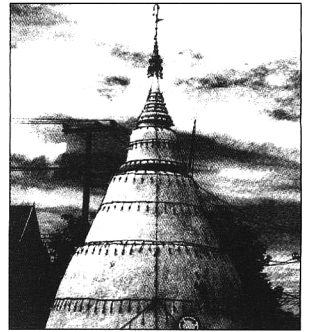
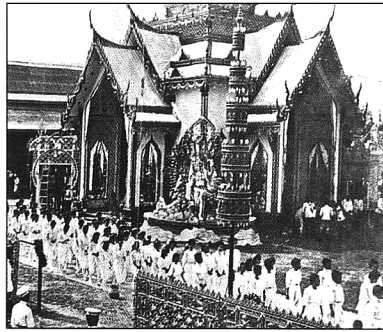
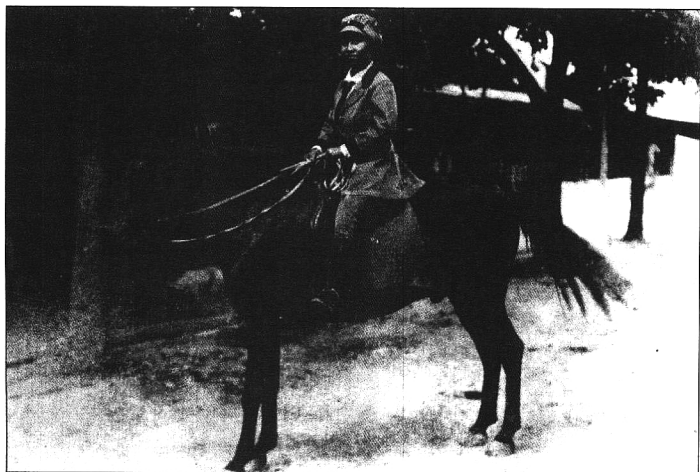
การเสด็จประทับนครเชียงใหม่ ตั้งแต่วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๑ จนกระทั่งเสด็จกลับวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๕๒ ทรงปฏิบัติพระภารกิจนานับการ ทรงผูกอภัยค้ายไมตรีทั้งกับเจ้านายฝ่ายเหนือ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของมณฑลพายัพรวมไปถึงประชาชนทั่วไป

เมื่อเสด็จจากกลับกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาเสด็จฯโดยเรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ไปรับกลางทางประทับเรือพระที่นั่งยนต์มาทรงพักที่พระราชวังบางปะอิน จึงค่อยเสด็จจากกลับกรุงเทพฯ ในวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๕๒ ซึ่งยังความปิติแก่พระราชชายา เป็นอย่างยิ่ง

การเสด็จกลับมาของพระราชชายา นั้น ทรงให้บันทึกลงในราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๕๒ และในอีก ๕ วันต่อมา ในวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๔๕๒ ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานมงคลขึ้นที่ตำหนัก **“สวนฝรั่งกิ้งโกล”** ขึ้น ซึ่งเป็นตำหนักใหม่ที่ทรงโปรดให้จัดสร้างพระราชทานแก่พระราชชายา โดยเตรียมการไว้ในระหว่างที่พระราชชายาเสด็จประทับที่นครเชียงใหม่

พระราชชายาประทับอยู่ ณ ตำหนัก“สวนฝรั่งไกล” ในพระราชวังสวนดุสิตได้เพียง ๑๐ เดือน พระราชชายาก็ต้องประสบความเศร้าโศกยิ่งใหญ่ในพระชนม์ชีพ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเมื่อ ๒๓ ตุลาคม ๒๔๕๓ นับเป็นการสิ้นสุดการเสด็จมาสู่ใต้ร่มพระบารมีโพธิสมภารแห่งพระพุทธเจ้าหลวงของพระราชชายา รวม ๒๓ ปีเศษ แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว ทรงเล่าประทานให้แก่ท่านผู้หญิงฉัตรสุดา วงศ์ทองศรี ฟังว่า ทรงสำราญภายใต้พระบารมีและพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี และประทับในท่ามกลางพระบรมวงศานุวงศ์ เจ้าจอมมารดาและเจ้าจอมภายในบริเวณเดียวกันด้วยความอบอุ่นสนิทสนมกันเป็นอย่างมาก และมีข้าราชการชาวเหนือมาอยู่ด้วย แต่ก็ทรงว่าเหวและคิดถึงบ้านซึ่งหมายถึงนครเชียงใหม่ของพระองค์ท่าน จึงทรงทำตามราชประเพณีโดยทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตของพระองค์เสด็จขึ้นไปประทับที่เชียงใหม่ ทรงเชื่อมั่นในพระองค์เองว่าจะมีทรงทำให้เสื่อมเสียพระเกียรติยศ และขุนเคืองมาถึงได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเป็นอันขาด

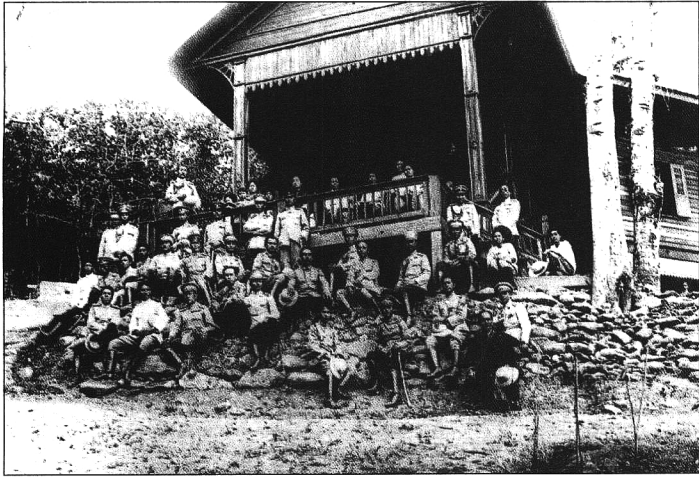
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯพระราชทานพระบรมราชานุญาต และยังโปรดเกล้าฯ ให้จัดขบวนเสด็จฯเหมือนเมื่อครั้งสมัยพระพุทธเจ้าหลวง เมื่อวันที่ ๗ มกราคม ๒๔๕๗ โดยทางรถไฟ แต่พระราชชายาทรงเกรงว่าจะสิ้นเปลืองและทรงเห็นว่ามิพระญาติทางฝ่ายเหนือรับรองอยู่แล้ว เจ้าแก้วนวล พระเชษฐาของพระองค์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์ที่ ๙ เสด็จทรงรับ ทรงขอแต่ให้มีผู้ดำรงตำแหน่งพญาพิทักษ์เทวี พญาพิทักษ์เทวี มีนามว่า ท่อนแก้ว ชมภูรัตน์ ซึ่งพระพุทธเจ้าหลวงทรงแต่งตั้งแต่เดิมเฉพาะพระองค์ไว้เป็นพระเกียรติยศเท่านั้น เสด็จถึงนครเชียงใหม่เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม ๒๔๕๗

เจ้าแก้วนวลฯได้ทูลเชิญประทับที่ “คุ้มเจดีย์แก้ว” ปัจจุบันเป็นสถานที่ทำการของสถานกงสุลอเมริกัน

ณ “คุ้มเจดีย์แก้ว” พระราชชายา ได้ทรงงานตามที่ตั้งพระทัยไว้เกือบทุกประการ ที่ใช้ว่าเกือบทุกประการ เพราะเหลือแต่งงานด้านเกษตรกรรมที่มีได้ทรงขณะประทับ ณ ที่นี้

เมื่อเสด็จขึ้นไปถึงงานแรกที่ทรงคือ การเริ่มต้นตรวจค้นทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของล้านนา ทรงตรัสถามจากพระประยูรญาติผู้ใหญ่และผู้เฒ่าผู้แก่ พร้อมทรงตรวจสอบกับพงศาวดารทางเหนือทางใต้ และเสด็จไปยังถิ่นทุรกันดาร เพื่อทรงค้นคว้าด้วยพระองค์เอง การเดินทางนั้นยากลำบากไม่มีถนนหนทาง พระองค์ก็ทรงม้าเป็นพาหนะไปจนถึงแม่ฮ่องสอน ชายแดนพระราชอาณาจักร ทรงเรือเล็กล่องแม่น้ำสาละวิน พระองค์เสด็จไปยังที่ที่คนน้อยนักจะได้ไป ทรงขี่ม้าเสด็จขึ้นไปถึงดอยอินทนนท์ ตอนนั้นเรียกว่า ดอยอังกฤษหรืออ่างกา เมื่อเสด็จถึงยอดดอยพระราชชายาทรงนำพระอัฐิของเจ้าหลวงพระบิดา คือ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ (พระนามเดิม เจ้าอินทนนท์) ไปยังไถ่บนยอดดอยนี้ เจ้าลดาคำ เจ้าแม่ของท่านผู้หญิงฉัตรสุดาวงศ์ทองศรี ได้ตามเสด็จฯ ในครั้งนี้ด้วย เจ้าลดาคำ เล่าว่า พระราชชายา ทรงพกพระอัฐิของพระบิดาติดพระองค์อยู่ตลอดเวลาในลับทองคำ ยอดดอยนี้เป็นยอดที่สูงที่สุดในประเทศไทย ช่วงนั้นปรอทลดลงต่ำถึง ๔๐ องศาฟาเรนไฮต์ และประทับค้างแรมที่นั่นถึง ๒ คืน ท่านผู้หญิงฉัตรสุดา เล่าว่า เจ้าแม่ของท่านก็ขี่ม้าเก่งตั้งแต่อยู่ที่อังกฤษแล้วจึงตามเสด็จฯ พระราชชายา ในถิ่นทุรกันดารได้ทุกที่

อนึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงส่งนางสาวคาโปเล นักเรียนทุนฝรั่งเศสที่มาศึกษาพงศาวดาร และขนบธรรมเนียมของประเทศทางตั้งเกี่ยว มาเข้าเฝ้าศึกษากับพระราชชายา เกี่ยวกับโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของล้านนา

ด้านการพระศาสนา

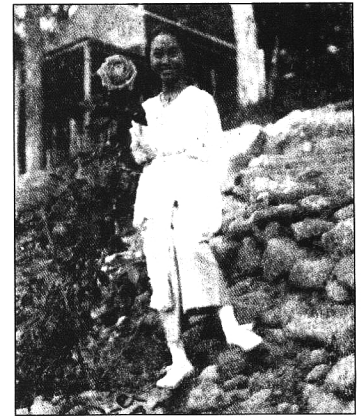
พระราชชายา ทรงอุปถัมภ์ในการพระศาสนา ไม่เพียงแต่การพระราชทานพระราชทรัพย์ แต่ทรงเอาพระธุระในเรื่องที่ทรงเห็นว่าต้องปรับปรุงแก้ไขปฏิสังขรณ์ เช่น ทรงยกตำหนักบนดอยสุเทพถวาย เป็นสมบัติของพระบรมธาตุดอยสุเทพ และทรงปฏิสังขรณ์อาคารและบริเวณทั้งหมด ปฏิสังขรณ์วัดพระสิงห์ ทรงสร้างฉลอง

วิหารพระบรมธาตุจอมทอง วัดขี้เหล็ก(แม่ริม) วัดชัยมงคล (ปากกล้วย) อ.สารภี วัดขุนเสที่หางดง ทรงใฝ่ในการทำนุบำรุงพระศาสนาจนวาระสุดท้ายของพระองค์ ท่านผู้หญิงฉัตรสุดา เล่าว่าทรงถักถุยกายถวายพระในงานทำบุญครบ ๕ รอบก่อนท่านจะสิ้น

ด้านการศึกษา

ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษา และการดำเนินงานของโรงเรียนยุพราชวิทยาลัยซึ่งเป็นโรงเรียนชายประจำจังหวัดและโรงเรียนสตรีชื่อ “โรงเรียนพระราชชายา” ได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๒ ก่อนที่จะเปลี่ยนชื่อเป็นโดยตรงว่า “โรงเรียนดาราวิทยาลัย” ซึ่งมีความผูกพันกับพระราชวงศ์เชียงใหม่มาตั้งแต่พระอัยกาพระราชชายาพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์แล้ว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑ และที่ตั้งของโรงเรียน เป็นที่ดินที่พระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระบิดาของพระราชชายา ประทานให้โดยเริ่มต้นจากนักเรียน ๒๐ คน

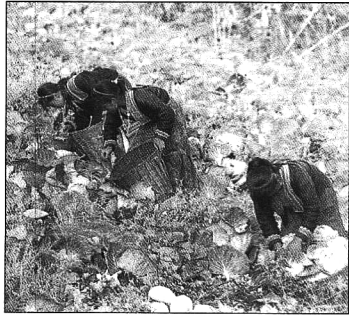
ด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา

ทรงสนพระทัยที่จะผสมผสานกับทางภาคกลางทั้งในด้านการดนตรี การละคร งานประดิษฐ์ศิลปะการทอผ้ายก การเย็บใบตอง การเย็บปักถักร้อย ซึ่งเป็นของล้านนา จะทรงอนุรักษ์ฟื้นฟูขึ้นให้เป็นที่เชิดหน้าชูตาของชาวเหนือ ลักษณะเช่นงานของโครงการศิลปาชีพในปัจจุบัน ท่านผู้หญิงฉัตรสุดา ผู้ซึ่งคุ้นเคยกับงานของพระราชชายามาตั้งแต่ยังทรงเยาว์ ท่านเล่าว่าเมื่อได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นนางสนองพระโอษฐ์ในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถแล้วให้รู้สึกเหมือนครั้งที่ได้รับพระกรุณาจากพระราชชายา ท่านผู้หญิง

ฉัตรสุดาที่เคยได้รับการฝึกการฟ้อนตั้งแต่ครั้งนั้น จึงฟ้อนได้อย่างถูกลักษณะการฟ้อน ทางเหนือ การฟ้อนที่ฝึกมี ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน (ทรงคิดขึ้นเพื่อฟ้อนในเวลาค่ำ) ฟ้อนม่านแม่เล้า ฯลฯ และที่สำคัญคือฟ้อนม่านม้าย-เชียงตา ที่ทรงปรับปรุงจากระบำในราชสำนักพม่า

ที่ “**คุ้มเจดีย์กิว**” นี้ ทรงเริ่มการปลูกกุหลาบพันธุ์จากประเทศอังกฤษที่ท่านทรงเป็นสมาชิกซึ่งเขาจะส่งกิ่งตอนมาให้ถึงนครเชียงใหม่ ดอกโตมาก มีพันธุ์หนึ่งสีชมพู ที่รู้จักกันว่ากุหลาบพันธุ์“**จุฬาลงกรณ์**” ได้ทรงทดลองปลูกบนดอยสุเทพ และที่คุ้มแห่งนี้ได้ดอกงามมาก

ในช่วงปลายพระชนม์ชีพได้ทรงดำริว่าทรงอยากมีบ้านของพระองค์เอง จึงทรงซื้อที่ดินแถวแม่ริม ที่เลือกที่นี้ก็เพราะจะทรงงาน

ทางด้านเกษตรกรรมที่ทรงตั้งพระทัยไว้

บ้านที่กล่าวถึงนี้ก็คือ “**พระตำหนักดารารัถิรมย์**” ที่เป็นต้นเหตุให้เราระลึกถึงพระราชชายาเจ้าดารารัศมีนั่นเอง

ท่านผู้หญิงฉัตรสุดา เล่าประทานผู้เขียนว่า เมื่อยืนบนหน้าตำหนักมองตรงไปข้างหน้าจะมีสวนกุหลาบ สวนดอกไม้อยู่ใกล้ ใกล้ออกไปเป็นแปลงทดลองปลูกกะหล่ำปลี ซึ่งเมื่อก่อนต้องนำเข้าจากประเทศจีน แม้กระทั่งผลิตภัณฑ์จากกะหล่ำปลี คือ ตั้งฉ่าย ทางขวาเป็นแปลงทดลองแคนตาลูป ทั้งสองชนิดนี้ ระยะเวลาหลังส่งขึ้นรถไฟมาขายกรุงเทพฯ เป็นตลาดใหญ่ และเผยแพร่ไปสู่ประชาชน ให้นำไปปลูกจนแพร่หลาย สำหรับแปลงแคนตาลูปนั้น จัดส่งให้ที่โรงแรมทอกกาเดโเล เพื่อทำไอศกรีมแคนตาลูป ราคาส่งปอนด์ละ ๓๐ สตางค์ หรือ ๓ ปอนด์ต่อ ๑ บาท

ส่วนต้นลำไยนั้น มีคนจีนนำมาจากเมืองจินมาถวายเป็นพระพุทธรูปเจ้าหลวงที่กรุงเทพฯ ทรงเห็นว่าเชียงใหม่จะปลูกได้ผลดี จึงทรงริเริ่มนำลำไยมาปลูกเป็นครั้งแรกที่นครเชียงใหม่ จนกลายเป็นพืชเศรษฐกิจในปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังทรงปลูกหน่อไม้ฝรั่ง เซอรี บีทรูท แครอท กะหล่ำปลีสีม่วง มะขามหวาน มังคุด และแอปเปิ้ล

ผู้เป็นแรงสำคัญในงานเกษตรกรรมนี้คือ **เจ้าชิน ลิโรรส เป็นครูเกษตรกรรม** เป็นการนำการเกษตรแผนใหม่และเครื่องฟุนแรงมาใช้ ทรงตั้งชื่อสวนของท่านเองว่า “**สวนเจ้าสหาย**” ทดลองปลูกแตงฝรั่ง เพื่อคล้องกับหาดเจ้าสำราญของท่าน หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ที่ปลูกแตงโม่งพันธุ์บางเบ็ด

ไม้ดอกนั้น โปรดให้ปลูกไม้ดอกพันธุ์ของไทย เช่น คัดเค้า ลำตวน กระดังงา เป็นต้น เพื่อทำน้ำปรุงและน้ำอบไทยไว้ใช้สรงน้ำพระแล้ว ไม้ฉากพี่น้องและทรงใช้เอง ทรงโปรดเสวยน้ำลอยดอกไม้ชมนาด และดอกมะลิ จึงทรงปลูกไว้เอง โดยเฉพาะมะลิวางตั้ง

พระราชชายา กับพระราชวงศ์จักรี และพระบรมวงศานุวงศ์

หลังจากได้กราบบังคมทูลลาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จจากกลับไปนครเชียงใหม่แล้ว มีหลักฐานปรากฏว่าได้เสด็จจากกลับมากกรุงเทพฯ ทุกปี โดยเฉพาะเมื่อใกล้เวลาเฉลิมพระชนมพรรษา การเสด็จมาทุกครั้งจะประทับอยู่เป็นเวลานานนับเดือนและทรงปฏิบัติตามพระราชประเพณีฝ่ายในอย่างเคร่งครัด อาทิ การกราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตที่จะเสด็จไปไหนมาไหนในกรุงเทพฯ กราบบังคมทูลลาทุกครั้งที่จะเสด็จกลับนครเชียงใหม่

เมื่อขึ้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชชายา ก็ทรงได้รับพระกรุณาไม่ทอดทิ้ง โดยทรงมีพระดำริจะเลื่อนพระอิสริยยศพระราชชายา ขึ้นเป็น “พระอรรคชายาเธอ” แต่พระราชชายา กราบบังคมทูลขอรับพระราชทานพระอิสริยยศ

เพียงเท่าเดิม ด้วยทรงเกรงว่าจะทรงรักษาพระเกียรติยศที่สูงขึ้นไปไม่ได้ดงามพอ พระราชชายา นั้นก็ทรงรักใคร่และจงรักภักดีในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า เป็นอย่างยิ่ง ตามคำบอกเล่าของข้าราชการบริพาร ทรงสลดพระทุกข์และทรงห่วงใยเป็นอย่างยิ่ง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

ในส่วนที่เกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์นั้น พระราชชายา ทรงติดต่ออย่างใกล้ชิดเสมอมา ยามใดที่เสด็จลงมากรุงเทพฯ ก็ได้ประทับอยู่ ณ พระตำหนักของพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์อยู่เป็นเวลานาน เช่น ณ วังเสด็จในกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน วังสระปทุมฯ ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอฯ พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าในรัชกาลปัจจุบัน และเมื่อพระองค์ได้เสด็จขึ้นไปเยือนนครเชียงใหม่ ก็ทรงรับเสด็จทุกพระองค์เป็นอย่างดี อาทิ ทรงเคยรับเสด็จ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทูลกระหม่อมหญิงสมเด็จฯ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร พระวิมาดาเธอฯ สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ฯลฯ อีกทั้งยังเคยรับเสด็จสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนกและสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีในรัชกาลปัจจุบันด้วย

แต่ที่ทรงคุ้นเคยมากที่สุด น่าจะเป็นสมเด็จพระยา-ดำรงราชานุภาพ เพราะมีหลักฐานปรากฏอยู่มากที่สุดจากเอกสารทางราชการ พระหัตถ์ของทั้งสองพระองค์ที่ทรงมิได้ตอบกันไปมาค่อนข้างสม่ำเสมอ และจากพระนิพนธ์ของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งมีพระชนมายุแก่กว่าพระราชชายา ถึง ๑๐ พระชันษา ทรงถือเป็นพระภรรยาที่จะทรงดูแลพระราชชายา เป็นพิเศษนอกเหนือไปจากเรื่องทั่วไปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง เนื่องด้วยทรงคุ้นเคยกับราชวงศ์เชียงใหม่อยู่แล้ว เพราะทรงเป็นเสนาบดีมหาดไทยอยู่ พระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระบิดาของพระราชชายา ก็ได้ทรงเคยฝากฝังพระราชชายา ไว้เป็นส่วนพระองค์ ดังที่หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่าไว้ในพระนิพนธ์ว่า

“...เมื่อพระเจ้าอินทวิชยานนท์จะเสด็จกลับขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ จึงทรงฝากฝังเจ้าดารารัศมีกับสมเด็จพระยาฯ ว่า ‘เสด็จเจ้า ข้าฝากฝังอึ่งด้วยเนื้อ ใต้ทำอันหยังปลูกบ่ต้อง เสด็จเจ้าก็จงเรียกตัวมา เกกหัวเอาเตอะ’ สมเด็จพระยาฯ ทรงเล่าด้วยทรงพระสรวลว่า ‘จะเขกหัวได้อย่างไรเมื่อเป็นพี่สะใภ้’ เมื่อพระเจ้าอินทวิชยานนท์พิราลัยแล้ว สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงฯ ก็ทรงเป็นผู้จัดการเรื่องเงินค่าต่อไม้อันเป็นส่วนของเจ้าดารารัศมี...”

ทรงเคยรับเสด็จ สมเด็จฯ พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า
ทูลกระหม่อมหญิงสมเด็จฯ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์
กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร พระวิมาดาเธอฯ
สมเด็จพระยาปิตุลาบรมพงศาภิมุข
เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ฯลฯ
อีกทั้งยังเคยรับเสด็จสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม
พระบรมราชชนกและสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ในรัชกาลปัจจุบันด้วย

ประจวบ และสิ้นพระชนม์

พระราชชายา ทรงดำรงพระชนม์ชีพอย่างสงบสุข ณ พระตำหนักดารารัถิรมย์อยู่หลายปี จนถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๖ จึงเริ่มประชวรพระโรคบิดาสะพิกการ(โรคปวด) ซึ่งเคยประชวรมาแล้วครั้งหนึ่งเมื่อพ.ศ.๒๔๔๙ ตอนพระชนมายุ ๓๓ พระชันษา เมื่อเริ่มประชวรครั้งนี้พระอาการมีแต่ทรงกับทรุดเรื่อยมา แม้ว่าแพทย์จากโรงพยาบาลแมคคอร์มิคเชียงใหม่ แพทย์ประจำพระองค์ และแพทย์ใหญ่ที่ทางราชการกรุงเทพฯ ส่งขึ้นไปถวายการรักษา จะได้ช่วยกันเยียวยาอย่างเต็มที่ พร้อมย้ายพระองค์ท่านมาอยู่ที่ “คุ้มรินแก้ว” เพื่อสะดวกในการดูแลพระอาการ หลังประชวรเพียง ๕ เดือนเศษ ก็ได้สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๓๖ เวลา ๑๕.๑๔ น. รวมพระชนมายุได้ ๖๐ ปี ๓ เดือน ๑๓ วัน

งานพระเมรุ : พระเกียรติยศสุดท้าย

เมื่อความทราบถึงเบื้องพระยุคลบาท โปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชโอรสเสวยพระยศว่า เจ้าฟ้าจอม หม่อมห้าม ข้าราชการ พ่อค้า คหบดี ชาวต่างประเทศเป็นจำนวนมากได้มีพระโทรเลข โทรเลข ลายพระหัตถ์ หนังสือมาแสดง

ความสลดพระทัยและเสียใจเป็นจำนวนมาก อาทิ สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าในรัชกาลปัจจุบันสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตและสมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงนิภาภานภดลกรมขุนอุทองเขตชั้นตติยนารี ได้มีพระโทรเลขมาจากบ้นดุง ชะวา หรืออินโดนีเซียในปัจจุบัน สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงยังได้ทรงส่งเงินมาทำบุญถวายอีก ๓,๐๐๐ บาทด้วยทางฝ่ายข้าราชการ อาทิ พระยาพลพลหุหเสนา นายกรัฐมนตรี ซึ่งได้ให้เจ้าพระยาวรวงศ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวังเป็นผู้แทนรัฐบาลนำหรือไปถวายสักการะ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระศพเป็นงานพิธีหลวง ตั้งแต่วันสิ้นพระชนม์ จนถึงวันงานถวายพระราชทานเพลิงและเก็บพระอัฐิ โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชโกษาเป็นหัวหน้านำเจ้าพนักงานรวม ๒๕ นาย นำเครื่องประกอบพระเกียรติยศไปพระราชทานประกอบด้วยน้ำพระสุคนธ์สรงพระศพ การสร้างพระเมรุสำหรับพระราชทานเพลิงศพ พระโกศกุดั่นประกอบพระศพ พระโกศพระอัฐิทองคำ กระบวนแห่เครื่องสูงประกอบพระอิสริยยศจากวังท่าเจตีย์ก็ไปยังพระเมรุวัดสวนดอก อีกทั้งโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินเสด็จแทนพระองค์ไปทรงประกอบการพระราชกุศลและ

พระราชทานเพลิงในวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ และให้ข้าราชการสำนักไว้ทุกข์ถวาย ๗ วันเป็นพระเกียรติยศ

พระเกียรติยศที่พระราชชายา เจ้าดารารัศมี ได้รับพระราชทานคือ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ปฐมจุลจอมเกล้า มหาวชิรมงกุฏ ปถมาภรณ์มงกุฎสยาม เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น ๒ (ขอบประดับเพชร) ในรัชกาลที่ ๕, ๖ และ ๗ ตามลำดับ ตลอดจนเฉลิมพระปรมาภิไธยรัชกาลที่ ๖ “วชิราวุธ ปร.” ชั้น ๑ ประดับเพชร

พระอัฐิ

หลังจากพระราชทานเพลิงพระศพแล้ว พระประยูรญาติได้แบ่งพระอัฐิส่วนหนึ่งบรรจุไว้ที่พระกุสุสานหลวงของพระราชวงศ์เชียงใหม่ ซึ่งทรงสร้างขึ้นด้วยพระองค์เองดังได้กล่าวมาแล้ว อีกส่วนหนึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปบรรจุไว้ ณ สุสานหลวงวัดราช-บพิธสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพฯ โดยที่ทรงดำรงตำแหน่งพระมเหสีพระองค์หนึ่งในพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ในอาคารสุสานเดียวกัน มีพระอัฐิของพระราชธิดา พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงวิมลนาคนพิสี ซึ่งคงจะทรงรอรับเสด็จพระมารดาอยู่ ณ ลัมปารายภพานานถึง ๔๑ ปี

“ปอู้ซ่าวสาส์น เสด็จประเวศน์ อินทรทิพย์เทพก์โมทนา หื้อสายเมฆะ ฟ้าฝนตราไหลหลังลงมา ท้วพั้นแผ่นดินล้า”

ผู้เขียนได้พยายามเก็บรายละเอียดจากบันทึกต่างๆ และบันทึกจากคำบอกเล่าของท่านผู้หญิงฉัตรสุดา วงศ์ทองศรี ขอเล่าเป็นสังเขป ณ บัดนี้ เมื่อท่านยืนอยู่ที่ตำหนักดารารัถิรมย์ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ภาพในอดีตเกี่ยวกับพระราชชายาเจ้าดารารัศมี คงจะปรากฏชัดเจนขึ้น ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ ที่พระราชทานต่อชาวเชียงใหม่เอง ชาวล้านนาและชาวไทยทั้งปวง

ขอถวายราชสักการะแด่พระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ พระอนุสาวรีย์พระราชชายาเจ้าดารารัศมี พระตำหนักดารารัถิรมย์ แห่งนี้

ทิพยวรรณ วงศ์ทองศรี

ทิพยวรรณ (สุชีโมกษ์) ปริญญาโท ครุศาสตร์ จุฬา ปัจจุบันอาจารย์โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์